

Kirken har antagelig været opført helt eller delvis af *granitkvadre* ligesom flere af egnens andre kirker: Hjørsted, Daler og Emmerlev. I alt fald kan de i den gamle latinskole og i Slotsvandmøllen benyttede kvadre ikke henføres til andre af Tønder bys forsvundne kirker, idet disse er opført på et tidspunkt, hvor man ikke mere byggede af granitkvadre i større udstrækning. Opførelses-tiden for S. Laurentius må skønnes at ligge forud for 1200.

KILDER OG HENVISNINGER

De vigtigste oplysninger om †S. Laurentius er samlede hos Ludvig Andresen: *Geschichte der Stadt Tondern*, 1939, og i samleværket *Tønder gennem Tiderne*, 1943—44.

¹ »Ribe Oldemoder« (ed. O. Nielsen) p. 24. ² *Danske Atlas VII*, 262. ³ *Tønder gennem Tiderne* p. 47. ⁴ P. 108. ⁵ *Tønder gennem Tiderne* p. 114. ⁶ *Gesch.* p. 158. ⁷ *Gesch.* p. 160, 161. ⁸ *Gesch.* p. 157. ⁹ *Gesch.* p. 171. ¹⁰ *Tønder gennem Tiderne* p. 203. ¹¹ *Gesch.* p. 165. ¹² *Gesch.* p. 171.

TØNDER †GRÅBRØDREKLOSTER

Franciskanerklostret i Tønder stiftedes 18. juli 1238 af ridderen Johannes Naffnessøn og hans hustru Elsiff¹. Stifteren, der hørte til hertug Abels kreds, testamenterede klostret en eng ved navn Kornhemæ på Føhr, som senere blev solgt til Ribebispen². Han blev begravet på klosterkirkegården, og 1563 berettede franciskanermunken Lütke Naamensen fra Flensborg, som en tid havde opholdt sig i klostret i Tønder, at han havde set denne »Hans Nahmensens« stiftelsesbrev og hans gravsten, der bar hans våbenmærke, en hest; stenen var efter klostrets brand blevet indmuret ved siden af den nordre kirkedør².

Klosterkirken, der var viet *Vor Frue*, blev indviet 16. august 1247 af Ribebispen Gunner. 1266, 1287, 1294 og 1438 holdtes her provincialkapitel for provinsen Dacia, der omfattede hele norden. 13. september 1291 gav pave Nicolaus IV. klostret et afladsbrev med aflad på 1 år 40 uger til alle, der besøgte klosterkirken på de store Vor Frue dage, S. Francisci, S. Claras og S. Antonii dag, hvilket dog også tilstodes de andre klostre i kustodiet Ribe³.

Klostret lå på området mellem Skibbrogade og Vidåen, syd for Vestergade, og grænsede oprindelig op til slotsgrunden. 1499 blev dets område dog skilt fra slottets, idet hertug Frederik dette år gav sin husfoged Niels Ruthe »ein werff, huss und hoefstede twischen vnser borch vnde deme closter tho Lutkentunderen, vom suluen closter Jnt westen belegen«⁴. Vinteren 1501—02 brændte en del af byens sydvestre kvarter, deriblandt de bygninger, Niels Ruthe havde ladet opføre på sin grund, og sikkert også klostret, der dog blev genopbygget⁵ (jfr. ovenfor).

1503 blev klostret reformeret fra Ribe, og en del af munkene erstattedes med danske munke; der indsattes borgerlige forstandere til at bestyre klostrets verdslige anliggender. 20. oktober 1507 ansøgte amtmanden Claus Ahlefeldt dog hertugen om, at hovedparten af munkene måtte blive tyske, da dette vilde være til klostrets største nytte og bedste⁶.

I disse år modtog klostret anseelige beløb i sjælemessegaver. 1513 erklærede hertugen sig villig til at udlevere klostret de 280 mark, som hans 1511 afdøde marsk, Otto Rant-

zau, havde testamenteret det til sjælemesser for sig selv, og hertugens gemalinde, Anna, som døde 1514, testamenterede klostret 100 mark; til gengæld lovede klostret to gange årligt at holde sjælemesse for hende⁷.

Allerede 1530 blev klostret ophævet, men forinden havde amtmanden beslaglagt største delen af klostret og oplagret slottets forråd i klosterbygningerne, så munkene kun havde kirkens kor, en sovesal og et spiserum til rådighed. Da kongen 1530 kom til Tønder, bad guardianen, Niels Thybo, om tilladelse til, at han og munkene måtte blive i klostret; kongen gav løfte om svar ved sin afrejse, men til trods for guardianens fornyede bøn blev svaret et blankt afslag: hvis munkene skulde blive, vilde slotsherren ikke kunne få plads til sine folk, og desuden lå klostret for nær slottet, det måtte derfor nedbrydes. Da kongen var rejst bort, tog amtmanden resten af klostret i besiddelse og jog munkene bort⁸; kort efter begyndte nedrivningen. En del af klosterbygningerne synes dog at være blevet stående, thi 2. februar 1543 skænkede Christian III., til tak for tro tjeneste, Jacob van Wettringe en grund »na der breite und lenge des closterhauses« i Tønder, hvor han nu boede, og 27. november 1559 gav hertug Hans den ældre til Claus Jæger en fri bolig »i vor Stad Tønder i klostret, hvor han nu bor«⁹. 1586 brændte Ulvegade (Uldgade) og alle de bygninger, der lå på klostrets og Niels Ruthes grund, og herved er sandsynligvis de sidste rester af klostret blevet ødelagt¹⁰.

Klostret har ligesom †S. Laurentii kirke (p. 1022) ligget i byens vestre del, men syd for Vestergade og tæt ved slottet (jfr. ovenfor). Da Christian III. 1543 skænkede klostergrunden til sin amtsskriver, omfattede den de arealer, hvor Møllevej og Ulvegade senere blev udlagt¹¹.

Efter opførelsestiden at dømme må både kloster og kirke være opført af *munkesten*. Ved den delvise nedbrydning i begyndelsen af 1530'erne anvendtes materialerne til slottet¹². Fra tid til anden er der her gjort enkelte fund, der måske er mindelser om klostret, bl.a. en signetring af guld, der blev fundet 1911 i Vestergade 26, i 1½ meters dybde på en brolægning¹³.

KILDER OG HENVISNINGER

Ludvig Andresen; Zur Geschichte des Klosters in Tondern, i Nordelbingen VII, 1928, p. 1—22 (her betegnet: Nordelbingen). — Samme: Geschichte der Stadt Tondern, 1939, passim (her betegnet: Gesch.).

¹ S. R. D. V, 112. ² Nordelbingen p. 2. ³ Diplomatarium Danicum 2. rk. IV nr. 32.

⁴ Nordelbingen p. 6. ⁵ Gesch. p. 78, 85, Nordelbingen p. 6. ⁶ Nordelbingen p. 7f. ⁷ Smst. p. 10, Gesch. p. 154. ⁸ Nordelbingen p. 14, Gesch. p. 31, Tønder gennem Tiderne p. 115. ⁹ Nordelbingen p. 16. ¹⁰ Smst. p. 17. ¹¹ Gesch. p. 85. ¹² Andresens oplysning (Gesch. p. 185), at amtmanden 1609 til skolens nybygning skænkede kvaderstene, »die noch vom Kloster stamnten und beim Rau der Wassermühle nicht verwendet worden waren«, og som strider mod hans udtalelse (p. 158), hvor han sikkert mere rigtigt siger, at kvadrene stammede fra S. Laurentii kirke, kan næppe stå til troende; da klostret blev bygget, var kvadersten som byggeemne forlængst gået af brug, mens der er god grund til at tro, at S. Laurentius var opført af kvadre (jfr. p. 1023). Da imidlertid både denne kirke og klostret blev nedbrudt samtidigt og stenene vel stablet på den nærliggende slotsgrund, er det klart, at man 1609 ikke havde nogen klar mening om, fra hvilken af de to bygninger kvadrene hidrorte (jfr. også Chr. Axel Jensen i Tønder gennem Tiderne p. 554 note 2). ¹³ Smst. p. 74 og fig. 48.